

V SOMRAKU ČASOV

JERN LEDINA

*Nad starim mestom sivo dremlje
stoletij in jesenskega deževja mrak.
Nekdo na tipkah neubranega klavirja
z bobnečo pesmijo ostro vznemirja
src in jesenskega deževja mrak.*

*V brezdanjo težo zemlje in vsemirje
ta pesem bije kakor glas skovirja,
ki poje starim dnem pogreb in bilje.
Če tudi novi so le rop, umor, nasilje,
če so le mračno krilo netopirja,
ki pot k Človeku nam zastira,
razbij klavir, prenehaj z melodijo,
vse skupaj vrzi v staro ropotijol*

ČAROBNI KROG

ODLOMEK IZ POVESTI — IVO BRNČIĆ

Drobni, plavalasi deček, ki je tako nepremično in s tolikšno zaverovanostjo na obličju ležal v bujni, grenko dišeči travi, je bil po vsem videzu srečen do tiste mere, ko se človek preneha zanimati za svet, za ljudi in vse, kar koli se godi okoli njega. Zakaj že v drugo je bil preslišal, da ga kličejo domov. Jasen, topel dan je grel zemljo, sonce je v omotični višavi viselo nad morjem in spreminjalo ves široki zaliv v kotel raztaljenega zlata. Nebo je bilo brezmadežno modro, le majhna čreda slepeče belih, volneno mehkih, puhastih oblačkov se je mirno pasla nad modrikastimi, v soparici potrepetavajočimi obronki oddaljenega otoka. Mladi popki in nežno zeleni poganjki so omamno dišali po smoli; v krošnjah so se vneto prepirali ptiči, v pobočju so se oglušujoče drli škržati, da se je njihov tisočglasni krik prelival preko vse pokrajine ter se spajal v eno samo dremotno monotonijo, ki je uho naposled ni več občutilo kot zvok. V travi, v grmovju in med kraškim kamenjem je šumelo in gomazelo sto in sto nevidnih, majcenih, skrivnostnih bitij. Janek je negibno slonel na komolcih, dekliško pristrizeni lasje so se mu vsipali na oči, v katerih je odsevalo napeto doživljanje, ki se ga sam ni zavedal in ki mu je dajalo zamišljen in resnoben, malone svečan izraz. Trava, ki je zdaj pa zdaj zanihala v dolgih, božajočih sunkih gorkega vetra,

ga je gladila po obrazu. Rumenozelena, hitra gosenica je plezala na košček lesa, se ž njim vred prekucnila, zlezla na bilko, se z zadkom prisesala na stebelce, se dvignila s sprednjim delom svojega obročkastega telesa, zvedavo tipala okoli sebe in iskala bogve kaj. Pikapolonica se je spustila na Janekovo roko; dihnil je vanjo, žuželka je preplašeno počenila, razgrnila pikčasta pokrovčka svojih kril in odletela; zlata pripeka jo je vsrkala, jo popila, da je v trenutku izginila, kakor bi nikoli ne bila živela. Potem je prihitela drobcena mravlja in se prizadevno mučila s tovorom, dvakrat ali trikrat večjim kakor je bila sama; vzpenjala se je na bilke, padala v strašanske prepade med kamenčki, se neutrudno pobirala, nenehno spreminjala smer, popotovala in hitela ter ni nikamor prišla. »No, le híti! Híti, híti!« jo je izpodbujal Janek. »Bum, padla je! Viš, spet gre! Oh, ti... mravljica, mravljica!«

In spet je preslišal čisti, globoki ženski glas, ki je klical iz daljave: »Janek!«

Oh, saj res, to je bila mama. Na splošno je bil ubogljiv, je vsaj hotel biti ubogljiv in je tak tudi bil, kolikor ga ni vodila na slaba pota neizčrpna sla po zanimivostih tega sveta. Tako se tudi to pot niti zganil ni, le malce potuhnul se je in se prilepil k tlom, kakor bi se hotel čisto pomanjšati, se stanjšati in izginiti, da bi ne bil več tisti, ki ga kličejo.

»Jaaanek! Brž domov!«

Z izrazom človeka, ki so ga zbudili iz prijetnih sanj, se je dvignil na komolcih. »Samo še malo, mama!« je zateglo zaprosil.

»Kavo pit. Pojdi, medu dobiš!«

To je bil že sprejemljivejši razlog. Vstal je — in se mahoma ves izpremenil; živ in razposajen je stekel na vso moč, da so njegove gole, majhne noge v sandalah z lesenimi podplati smešno klopotale čez kamenje in so mu pšenični lasje burno vihrali okrog glave. Jazbečar Živko, ki je bil v jarku ob cesti vneto stikal za kdove kakšnimi zanimivostmi, se mu je z radostnim lajanjem zapodil nasproti. Janek ga je v diru zagrabil za ovratnik in oba sta se prevrnila v prah; deček se je na vse grlo smejal, pes je renčal od navdušenja.

Ta trenutek se je izza hišnega vogala zaslišalo glasno ihtenje in za njim se je prikazal triletni Bratec. Debele solze so mu curkoma lile po umazanem, marogastem in spačenem licu, s krčevito pozornostjo je strmel v prst, ki ga je ko kakšno krhko dragotino nosil daleč pred seboj. Z očitno, vsega občudovanja vredno vnemo si je prizadeval, da bi kar najglasneje in kar najbolj presunljivo izrazil svoje gorje. Ko je zagledal Janeka in se zavedel, da stoji pred občinstvom, je obstal, pričel cepetati z debelušnimi štrclji, ki so mu služili namesto nog, še za oktavo zvišal glas ter se spremenil v živo utelešenje popolnega obupa.

Prestrašen je Janek izpustil psa in stekel k trpinu. »Si se udaril?« je vprašal in jel požirati sline.

Bratec se je drl z vidnim zadoščanjem in mu molil prav pod nos svoj črni, otekli prst. »Š kamnom... Auu... Mama...«

Janek ga je gledal in ni vedel, kaj bi. Pričel je cmihati in nenadoma so se tudi njemu udrle solze. To je nenavadno izpodbudno učinkovalo na Bratca, ki je pri priči še pretresljiveje zavekal. Janek ni zaostajal; složno kričé sta se napotila čez cesto in po stopnicah, Janek za Bratcem, ki je s težavo prestavljal svoje kratke, debele noge s stopnice na stopnico. Janek si sicer ni bil docela na jasnem, zakaj prav za prav joče, in na tihem se je čudil samemu sebi; v premišljevanje o tem vprašanju se mu je vpletla misel, kako neroden je tale Bratec, in z zanimanjem je opazoval njegove debele noge, ki so tako okorno kobalile s stopnice na stopnico. Vendar se mu niti za hip ni ustavil jok. Živko, ki ni vselej dovolj razumel ljudi, je veselo skakal okoli njiju in si zaman prizadeval, da bi si pridobil njihovo pozornost. Tako se je žalostni sprevod bližal verandi v prvem nadstropju: spredaj mali, za njim Janek, ki je moral iz obzirnosti do Bratca zadrževati korak, in zadaj začudeni in že malce poparjeni jazbečar, ki je morebiti z nekoliko težko vestjo preudarjal, ali ni kaj zagrešil, ko ni nenadoma nikomur več mar za njegovo prilizovanje.

Na verando je pritekla mama in ju objela s prestrašenimi, široko odprtimi očmi; ljubeča skrb, ki je toplo zasijala na njenem obličju, je dečka še bolj preverila o upravičenosti njune tožbe. Bratec je ječal, kakor bi bil v zadnjih vzdihljajih: »Mama... prst...«

Pogledala je njegovo zalito, umazano roko, si na glas oddahnila in veder nasmeh je ko nenaden žarek zjasnil njene poteze. »Oh, kako sta me prestrašila!« se je zasmejala s tistim zvenečim, mehkim, globoko iz grla žuborečim altom, ki se mu je Janek na skrivaj zmeraj čudil in ga občudoval. — »Ti čuk, ti, saj ni nič. Saj še krvi ni, poglej. Pa vpiješ kakor jesihar,« je s smehljajem oštevala Bratca.

Bratec se je ves presenečen zagledal v svoj prst ter mahoma pozabil na bridkost in solze. »No, vidiš,« mu je prigovarjala, »prstek bomo lepo obvezali, z belo cunjico, veš, pa bo vse dobro. — No, kaj pa je tebi?« se je obrnila k Janeku.

Osupel je Janek z odprtimi usti za hip umolknil. Gledala ga je s svojimi velikimi, razumevajočimi očmi, o katerih je Janek vedno mislil, da so zlate. Ni bilo mogoče dolgo ugibati, rešitev iz zagate se je nudila sama: iz zadrege, iz sramu je vnovič bruhnil v bridek jok ter iztegnil roko: »Jaz tudi... prst...«

»Ti tudi?« je dejala na videz začudeno, a Janek je tako dobro čutil, kako povsem ga je spregledala. »Joj, ubogi prstek.« Počenila je, stisnila v

dlan njegovo in Bratčevo roko ter jela pihati vanje. »Tako, zdaj nič več ne boli, ne?«

Ni kazalo drugače, to je bilo staro, preizkušeno zdravilo; obema so usahnile solze. Mokra in lisasta v obraz sta stala pred njo, hlipala in posmrkavala ter nista vedela, kaj naj še počneta. Dvignila se je in se znova zasmejala: »To sta mi dva prava možica! — No, zdaj pa se pojdita umivat — spet sta umazana ko dva cigana — ; in potlej pridita kavo pit.«

Držeč se za roke sta resno odstopicala. V jedilnici je visela na steni velika podoba, na kateri sta dva grda, temnopolta Turka stražila gručo jokajočih žensk. Prvi, v belem oblačilu, je sedel v ospredju s spodvitimi nogami, preko katerih mu je slonela dolga puška; na kupčku žerjavice pred seboj je kuhal kavo. Drugi Turek je stal na desni, se naslanjal oberoč na doprski zid, držal med dvema prstoma svoj čibuk in srepro pogledoval za Janekom; naj je bil človek kjer koli, Turek je vedno boljčal naravnost vanj. Odkar je pomnil, je Janeka preganjal ta mrki pogled; skozi jedilnico je zmeraj tekkel, kakor bi mu gorelo za petami. Tako je tudi sedaj gledal vstran, da bi ušel bodečim očem, jadrno potegnil Bratca za sabo, urno stekel skozi sobo in zaloputnil vrata za seboj. Šele v spalnici se je oddahnil.

»Veš, tako se ti pa le ni treba dreti,« je med umivanjem očetovsko poučeval Bratca. »Prava reč, če se malo udariš po prstu.«

Bratec, ki je kar naprej opazoval svoj prst, mu ni odgovoril, kakor bi mu lahko bil. Ker za telesno snago ni bil kaj prida vnet, se mu je umivanje kaj klavrno obneslo in Janek je sprevidel, da se mu nudi hvaležnejša priložnost, uveljaviti nad njim svoje starostno prvenstvo.

»Ti pa res nič ne znaš!« se je jezil. »Vidiš, še bolj si umazan.«

Bratec je trdil, da bo že sam opravil. Janek ga je sicer imel rad, ali na dnu svojega srca je bil vendarle preverjen, da Bratec sploh še ni pravi človek, temveč nekakšna majhna, neumna in nebogljenca živalca, neke vrste medvedek, ki je v primeri ž njim on sam, Janek, v vsakem pogledu vzvišeno in neskončno popolnejše bitje. Zato si ni dal dopovedati, da bi bil Bratec zmožen umiti se, kakor se spodobi (četudi mu to opravilo tudi samemu ni bilo kdove kako pri srcu); in tako se navsezadnje ni bilo mogoče izogniti majhnemu pretepu.

Pri južini se je zamera z maminim posredovanjem hitro poravnala. Janek je jedel hitro in nestrpno kakor vselej, zakaj zaposlen je bil po navadi neznansko. Z izjemo medu in podobnih dobrot je bila jed nadležen posel, ki je zgolj omejeval njegovo udejstvovanje pri mnogih važnih rečeh, katere je bilo vsekako treba urediti. S kosom kruha v roki se je že zaletel po stopnicah, ko ga je ustavila mama.

»Ti, Janek,« je rekla z igrano, hudomušno strogostjo. »Ali se nisi prejle malo zlagal?«

»Kako zlagal?« se je prestrašil Janek.

»Zakaj pa si prav za prav jokal? Saj se nisi udaril, kaj ne, da se nisi?« Zardel je do ušes in si iz zadrege začel mašiti kruh v usta. »Zakaj pa je Bratec tako tulil,« je dejal očitajoče.

»Oh, ti možic ti moj!« je rekla, se sklonila in ga poljubila.

Resničnost, kakršno je Janek doživljal prva leta svojega življenja, ni presegala ozkega kroga ljudi in stvari, s katerimi ga je družilo trajno vsakdanje sožitje. Bili so ljudje in bile so stvari, ki jih je imel rad ali pa jih tudi ni maral ter jim je oboje kazal z vso iskrenostjo in brezobzirnostjo, ki je lastna otroku. A nikoli ni živel z njimi v prehudem sporu in nikdar se mu ni ob njih prenehala nuditi možnost, da je do dna izživel svoj preprosti otroški talent, biti srečen popolnoma in brez pridržka. V vsem, kar je videl in slišal, spoznal in izkusil, je bilo nezaslišano veliko zanimivosti in neizčrpnih doživetij, neznansko dosti neznatnega, a vročega vznemirjenja in zabave; življenje je stalno razburjalo njegovo nenasitno radovednost in ga nenehno navdajalo s čisto, nezavedno radostjo, spričo katere so bile vse njegove majčkene otroške skrbi in težave le kakor hipen sunek vetra nad sončno jutranjo pokrajino. A v samem središču sveta in življenja, sredi predmetov in dejstev, ki jih je pomalem spoznaval, sredi dogodkov, ki so šli mimo njega, sredi nežne, neprestano pričujoče pazljivosti svojcev, ki jo je sprejemal in izrabljal z isto prostodušno in samopridno samoumevnostjo kakor toploto sončnih žarkov — v središču vsega je bil on sam, Janek. Vse je obstajalo in vse se je dogajalo izključno le zanj in zavoljo njega in v tem je Janek občutil zakonitost življenja.

Janek je bil malce šibak, občutljiv in živahen otrok, ena tistih sprejemljivih duš, ki jim je življenje nekaj velikega in strašansko vznemirljivega, ki odprte kakor oko s takojšnjo, hlastno vnemo vsrkavajo vtise, jih doživljajo neposredno in usodno ter jih potlej ljubosumno zaklepajo v svojo notranjost. Včasih je bil kakor razklan od glasnega, živčnega nemira, ki je nenehoma tlel v njegovem drobnem telesu in ki je bil zaradi njega katerikrat videti malone nestanovit. A prav tako je poznal tudi trenutke globoke pogreznjenosti vase samega, tako lepe in neskajljene, kakor je menda zmožen samó otrok, trenutke tihe predanosti skritemu snovanju domišljije, ki se lahkotno igra s pozemskimi možnostmi in odkriva človeku čudovite pokrajine, kakršnih odrasel človek ne ugleda niti v snu. Janek ni mogel ne vedeti ne slutiti, da bo nekoč moder in izkušen mož po imenu Boris Pilnjak zapisal, da »otroci mislijo samó v konkretnih podobah, kakor umetniki«; Janek sploh še ni premišljeval ó samem sebi — znal je samega sebe edinole doživljati v tistem popolnem sozvočju z življenjem in svetom, s kakršnim se navaden človek spremeni v umetnika.

Enonadstropna vila, v kateri so prebivali, je stala ob široki, beli cesti, ki se je vijugala od postaje skozi majhne, raztresene vasi proti gozdnati gori,

ki je na jugu zapirala pogled. Nagubana in skalovita pokrajina je kakor velikanski kotel od vseh strani strmo padala proti zalivu; vsepovsod je bil svet zaprt, le spodaj ob morju se je mimo bližnjih otokov na enem samem mestu razširil nekam v nedoumljivo daljavo. Nizko doli ob obali se je sredi temnega zelenja palm, pini in cipres na ozkem pasu ravnih tal stiskalo letovišče.

Sam in zamišljen je Janek prenekaterikrat preslonel ves popoldan ob oknu. Tik pod njim se je v vseh barvnih odtenkih od kovinsko modre do oljnato zelene in zlate lesketala morska gladina. Obrežje je teklo od velikega mesta na vzhodu do ogromnega kamnoloma, pod katerim je pravokotno zavilo na jug, dokler se ni navsezadnje s svojimi belimi naselbinami, rjasto rjavimi krpami zemlje in z živo zelenimi pegami redkih gozdičev med belim skalovjem nekje v daljavi zlilo z morjem in horizontom, nad katerim je zmeraj trepetala rahla, prosojna mrena soparice. Od mesta onstran zaliva je tekla visoko v pobočju geometrično ravna črta železniške proge, se nad kamnolomom dotaknila postaje ter se potlej mahoma zarila pod zemljo. Janek je klečal na stolu s starim daljnogledom na očeh in ni čutil, da ga bolijo skrčene noge. Letovišče pod njim je bilo pisana gneča temnih krošenj, sivih, rjavkastih in rdečkastih streh, stolpičev, zvonikov, belih vijugastih poti ob obali, nasadov, skal in pomolov. Ljudje so bili neznatne črne pičice, ki so smešno, po mravljinčje vrvele, se pojavljale na štirikotnih lisah ulic ter izginjale za kvadratastimi obrisi poslopij. Tramvajska kolesa so pela na ovinkih, da se je cvileči zvok dvigal visoko v majhne vasi, ki so razmetane po vsem velikem loku kopnine plezale v strmino in čemele v žgočem soncu. Parniki so tiho polzeli čez vodé in puščali za sabo dolgo, svetlomodro, razčesano sled, ki je grivasti valovi celo večnost niso mogli posrkati; v pristanišče so prihajali počasi, se oprezno bližali pomolu, nato je Janek včasih zaslišal zamolklo bučanje strojev in za parnikom, ki je obstal, se je temna globina burno zvrtničila v zelenkastem, penastem madežu. Preden je parnik odplul, je s krova zadonelo jasno kovinsko klicanje zvonca in v Janeku se je vselej zganila motna, sanjava predstava popotovanja, neznanih obrazov, razburljivega spreminjanja novih krajev in daljnih mest. Majhne jadrnice z žoltimi cunjicami jader se sredi brezkončnih vodá skorajda niso premaknile; dolge ure je čakal Janek, da so se igračkaste ladjice približale bregu ali pa se tiho potopile v ožinah med otoki.

Stopnišče, ki je s ceste vodilo v nadstropje, se je iztekalo na široko nepokrito verando s kamnito, stebričasto ograjo. To je bil kraj Janekovega prvega začudenega doživljanja stvari, ki se človeku nekoč razodenejo kot lepota. Pod noč so drseli čez gladino razsvetljeni brodovi in se kot pravljичni plavajoči gradovi ustavljali v luči pristaniških svetilk. Morje je bilo mirno in gluho kakor velikanska kotlina brez dna; v mesečini se je lesketalo, kakor bi se metali iz globočin tisoči srebrno luskinastih rib; od ogromnega,

nepremičnega južnega meseca je lil čez vodé slap hladnega ognja ter se ko ravna, žareča cesta iztezal do obzorja. Otoki so v mlečni svetlobi izgubili snovne oblike in so se v Janekovih očeh spremenili v megleno, neoprijemljivo čarovnijo. Mama je igrala na klavirju. Veranda je bila skoraj nestvarno bela. Ves zaliv je bil posut z majčkenimi, trepetajočimi plamenčki, ki so se neslišno premikali v rojih; bili so ribiški čolni, a Janek jih je imenoval po svoje: »To so morske kresnice«, si je dejal in ni se mu zdelo potrebno, da bi si ta bitja tudi dejanski predstavil.

Daleč onkraj zaliva je ležalo mesto: sólo utripanje in mežikanje tisočeri lučk. Zvoki klavirja so zamrli, a bilo je, kakor da sta noč in mesečina povzeli melodijo in jo nenehno neslišno ponavljata. Od črnosivega, žametnega neba je rosila brezdanja tihota, ki je dramila v otroku temotno, svečano občutje, da je zadrževal dih. Potem so v vojašnicah velikega mesta dolgo trobili; ali glasovi so se na poti čez zaliv pretopili v zateglo in žalobno, komaj zaznavno godbo, ki je zvenela od vsepovsod, kakor bi odmevale vodé, kakor bi pela bela luč, edini določni vtis je bila oddaljenost, ki je Janeka omamljala in v kateri je motno doživljal predstavo neskončno velikih prostorov in reči.

Druge krati je bil Janek neugnan in razposajen, da so ga le s težavo ustražovali. Nogavic mu ni bilo mogoče sproti zašiti, kolena je imel vedno odrta in razpraskana. Divje se je gugal na svojem lesenem konju, dokler se ni prevrnil na glavo, treščil ob zid ter se pobral poparjen in začuden. Podil se je v svojem rdečem avtomobilčku po klancu, nizko drevje je bliskovito vršalo mimo njega, veter mu je šumel v ušesih. Obšla ga je drzna, strastna, zmagoslavna omotica. Od nekod iz daljave je mama prestrašeno vpila: »Janek, stoj, ustavi! Janek!«

Ozrl se je z vihrajočimi lasmi in svetlimi, srečnimi očmi ter je videl, kako je vsa blede tekla za njim. Potlej je v prahu izginil za ovinkom, se znašel naenkrat pred dvema rogatima volovskima glavama z velikimi, nemimi, vlažnimi očmi, velik, grd mož je togotno kričal z voza. Nagonsko je pograbil za krmilo svojega vozilca, ga zasukal in v velikem loku odletel v jarek. Ušesa je imel polna zoprnega ropota avtomobilčka, ki se je zakotalil čez kamenje, strgan in krvav, pobit in prepaden je zlezal na cesto. Nasprotje med opojnostjo divje vožnje in tem nenadnim, hrupnim padcem je bilo nerazumljivo ter je vzdramilo v njem ogorčeno užaljenost; jokal je dolgo in neutolažljivo, ne zavoljo bolečin, temveč kakor nekdo, ki so mu prizadeli sramotno krivico.

Veranda je bila svet zase, bila je pravljíčna kraljevina, katere neomejeni samodržec je bil Janek. Tu je razmetaval svoje igrače in brezsrčno vladal nad njimi; njegov veliki, kosmati medvedek je premogel eno samo oko in se je bil že zdavnaj odvadil godrnjati, če si ga obrnil na trebuh, nič bolje je ni odnesel njegov pločevinasti hranilnik, ki ga je bil neusmiljeno razdrl,

da bi preštudiral njegov mehanizem. Na avtomobilčku, ki se je znal samó na željo izpremeniti v vlak, parnik ali v kakršno koli čudno prevozno sredstvo, je po verandi vozil Bratec v neznane, daljne dežele. S svojo vojsko, ki sta jo sestavljala Bratec in Živko, je tu uprizarjal vznemirljive bojne pohode na sovražne indijanske rodove, se sredi neznanskih nevarnosti plazil čez savane, prerije in skozi pragozdove, doživel nič koliko pustolovščin, se kopal v krvi ter se ovenčan s skalpi in slavo vračal v wigwame svojih očetov. Tu je prežal na vrabce, o katerih mu je bil nekdo natvezel, da se dadó ujeti, če jim soli natreseš na rep; v to šego ptičjega rodu je Janek sveto verjel in mnogokdaj je pridrl v kuhinjo, tresoč se od razburjenja zlezal na stol in prevrnil solnico, se gluha za krike in tožbe služkinje Ane spet zapodil na verando — ter še dalje véroval v čarovno moč soli na vrabčjem repu, zakaj nagajivi potepuh, ki ga je bil videl sedeti na ograji, ni nikoli počakal na njegovo vrnitev in mu ni dal priložnosti, da bi se bil razočaral. Predsobe, kamor je ob deževnih dneh znašal stole ter vsemu svetu v napotje gradil iz njih hiše, gozdne dupline, trgovine, vlake in ladje — predsobe niti primerjati ni bilo mogoče z verando, ki je bila po potrebi morje, cesta, gozd, mesto, sploh vse, kar koli si je Janek le mogel zaželeli.

Imenitnejša od verande je bila edinole cesta. Zakaj na svetu je bilo obilo čudnih reči, ki so razkošno drastile njegovo radovednost in v katerih so se skrivali obeti novih presenečenj in odkritij, a večino teh čudovitih stvari je bilo mogoče videti na cesti. Tod so zmeraj prihajali novi, neznani ljudje, vozniki s težkimi, zvrhano naloženimi vozovi, včasih je Janeka celó obiskala izredna sreča, da je videl pravi pravcati avtomobil, ki je vozil letoviščarje na gozdnato goro na jugu. Voziti se v avtomobilu, to je bil za Janeka višek vsega užitka in vse imenitnosti, ki jih more čakati človek na zemlji. V zajetne, dostojanstvene gospode in svetlo, prosojno oblečene dame, ki so zavaljene v svojih oblazinjenih sedežih lenobno in napol naveličano opazovale vrvež na cesti, je Janek zija kakor v čudež in edino ob takih prilikah se mu je včasih primerilo, da se je zavedel, kako prašen, umazan in strgan je spet ter ga je bilo sram njegove zunanosti, ki ni sicer nikoli zaposlila njegove nečimernosti.

Na cesti si utegnil srečati tudi dobrodušnega, mirnega norca Bena, ki ni bil zgolj zanimiv in zabaven, da nikoli tega, marveč je bil tudi nenadomestljiv tovariš pri igri in potepanju. Še bolj kakor Bratec je Beno razumel najdrznejše domisleke Janekove nemirne domišljije; in kar je bilo poglavitno: bil je čuda krotak in poslušen, ubogal je Janeka brez ugovora, in to je bila lastnost, ki je ni bilo mogoče dovolj ceniti. Nosil je Janeka, ga v njegovem avtomobilčku porival navkreber, mu prinašal igrače, mu rezal šibe v grmovju, mu delal piščalke, mu prepeval in ga vselej zvesto poslušal, kadar mu je razkladal svoja odkritja o svetu in ljudeh. Le po-

redkoma se je pripetilo, da ga je Beno samó gledal s čudnimi, odsotnimi očmi, si mel roke z dolgimi, črnimi nohti in nekaj polglasno mrmral. Sredi igre se je nenadoma dvignil in odšel kakor izgubljen. Janek je srdito vpil za njim: »Beno, počakaj, kam greš?«

A norec ga ni slišal. Stal je globoko zatopljen vase. Potlej je od nekod prinesel lestev, jo postavil navpik, jo izpustil ter s svareče dvignjenim prstom resno in važno ukazal: »Lestev, stoj!«

Lestev se je obotavljala sekundo ali dve, se gugala kakor pijanec, se zamajala in padla, kakor bi nalašč ne hotela ubogati. Včasih je udarila norca po glavi. Ali Beno se za to ni zmenil. Z mirno, topo potrpežljivostjo jo je dvignil, jo spet postavil pokonci ter ji znova in znova zabičeval z istim strogim, pomembnim poudarkom: »Lestev, stoj!«

To se je ponavljalo vse dotlej, dokler se ni norec nenadoma, kakor otrok, naveličal igre, pustil lestev, kjer je že bila, in odšel kdove kam. Janeka je Beno nenehoma silil k resnemu, napornemu premišljevanju.

»Ti, mama,« se je postavil pred njo, »zakaj pa je Beno tak?«

»Kakšen, Janek?«

»No, saj veš... tak, tako čuden.«

»Eh, Janek — norec je. Pameti nima.«

»Pa ni otrok, kaj?«

»Kakšen otrok neki, Janek! Saj ima brado, črno, saj vidiš. In velik je: In debel glas ima, kakor vsi veliki ljudje, ne?«

»Da, že... Ampak zakaj se pa potem igra, če ni otrok?«

»Zato, ker je siromak, ker nima pameti.«

Janek se je zamislil. »Mama,« je rekel čez čas, »kaj pa je to: nima pameti? Jaz in Bratec se tudi igrava in drugi otroci tudi — ali tudi mi nimamo pameti?«

»Oh, Janek,« se je zasmejala, »seveda jo imate, ampak še majhno, takšno, ki še rase.«

»No, vidiš,« je dejal zmagoslavno. »Beno je pa že velik. Kakšno pamet pa ima potem on?«

Videti je bilo, da tega tudi mama ne zna prav razložiti. In Janek je o norcu še dolgo premišljeval in ga ni mogel razumeti. A slednjič ga je pač sprejel takega, kakršen je bil, in se ž njim okoriščal z isto samovšečnostjo, s kakršno je menil, da lahko izrablja vse ljudi, kar jih je poznal.

Vse: doživetje skritih sil rasti in gibanja, ki jim je prisluškoval v travi, morje in ribiške barke in predstave neznanih, daljnih deželá in razburljivih popotovanj, noč in mesečina in glasba; igrače, cesta in Beno, ki ni otrok in se vendar igra kakor otrok, jazbečar Živko, s katerim se lahko igraš harmoniko, če ga vlečeš za ušesa in mu Bratec suče rep; mama in pesem »Barčica po morju plava«, ki jo poje Janek ob njenem spremljanju na klavirju, očka, ki nosi stekla na očeh, ki vse vé in mu Janek jezdi na

kolenih, Bratec, ki je majhen in debel in neumen, a Janeka vendar uboga — vse, kar koli je Janeku dalo življenje, je bilo čudovito urejeno, vse je bilo ustvarjeno zgolj zato, da bi on, Janek, čim več videl, slišal, izvedel, doživel.

Življenje je bilo harmonija in je tako ostalo vse dotlej, dokler ni v Janekovo detinstvo posegla vojna.

BALADA O GRAMOFONU

VLADIMIR PAVŠIČ

*V nedeljske popoldneve davnih dni,
ko smo otroci ždeli ob cestah,
zamaknjeni v ljudi, ki cestni prah
jim legel je na dušo in oči,
Povalej stari navil je gramofon ...
Adieu Mimi, adieu, adieu Mi-m-iiii ...
In z brega v breg, čez cesto, preko streh
tja do kaminov štorovskih fabrik
odmevalo je kakor hripav krik
pijanca, ki je vdrl v salon:
Adieu, adieu, adieu ...
In tam od stanovanjskih hiš obupen smeh:
Mar bi ubil me prvi dan, ti zver!
V dušljivi, sončni popoldnevni mir
zalajal avto je, a z brega pel
je žalostinke stari gramofon:
Adieu, adieu, adieu ...
Kraj ceste na gramózu pa je ždel
zbor velikih začudenih oči:
nekje na nebu veter je razvel
poslednji bel oblak ...
Pod gabrom v pol razpadli škaf
srebrn trak vode je tiho pel:
Adieu, adieu ...
Kdo ve, še poje danes gramofon?
Baje nekdo je gaber naš podrl,
da je zamrl pod njim srebrni glas.
In z gramoza deset začudenih oči?
In davni čas?
Adieu, adieu ...*